

Morteza Motahhari

IRFAN HAFIZA ŠIRAZIJA*

Uvodna razmatranja

Hafizov "Divan" je odvajkada smatran vrhunskim irfanskim štivom. U perzijskoj književnosti bilo je i drugih velikih pjesnika koji su iza sebe ostavili djela irfanskog sadržaja, ali je njihov broj ograničen. To su autori koji su poznati kao arifi. Generacije nakon njih su u njima vidjele istinske arife koji su svoja irfanska opažanja, osjećanja i spoznaje pretočili i iskazali u formi poezije. Tako je, recimo, Attarov "Divan" nesumnjivo jedno irfansko djelo. Poezija Eraqija je, također, irfanske provenijencije. Magribijev "Divan" je jedno irfansko djelo i, konačno, od svih najpoznatija i najutjecajnija dva irfanska djela: "Duhovna mesnevija" Dželaludina Rumija i Hafizov "Divan".

Prije nego pređemo na raspravu o Hafizovom ifranu moramo imati na umu da se irfan principijelno dijeli na dva glavna ogranka: teoretski i praktični irfan. Prvo ćemo nešto spomenuti o praktičnom ifranu.

---

* Iz knjige Tamashager-e raz.

odgojio velikane irfana i svi sljedeći naraštaji arifa bili su pod njegovim izravnim utjecajem, kao što je to i Hafiz o kome je ovdje riječ.

Dva nesumnjiva velikana irfanske književnosti su Mevlana Dželaluddin Rumi i Attar Nišaburi. Mevlana Rumi u svojoj čuvenoj “Mesneviji”, iako upotrebljava pjesničku formu gazela koja je dominantna u pjesništvu Hafiza, upozorava na alegoričnost jezika koji upotrebljava. Duhovne putnike – salike naziva Božijim pticama, u čemu se može prepoznati ukaz na Attara Nišaburija i njegovu poemu “Poj ptica” u kojoj se alegorično sljedbenici duhovnog puta nazivaju pticama koje pod vođstvom kralja ptica Pupavca kreću na naporno putovanje ka nastambini Simurga. U smislu te pripovijesti Mevlana kaže:

*Kada začuješ zov Božanske ptice,
svjestan budi njenog vanjskog značenja.*

*Duhom pronikni u skriveno iza toga,
mašti prepusti smjer puta svoga.*

*Jer to su izrazi koji pripadaju odabranima,
o njima nemarni znati ne mogu ničega*

Mahmud Šebesteri

Mahmud Šebesteri, još jedan iz niza velikana islamskog irfana, u svojoj poemi “Tajanstveni ružičnjak” koja je zasigurno prvorazredno irfansko štivo pojašnjava te alegorične termine. Cijela poema je Šebesterijev odgovor na upite jednog učenjaka, koju je autor, po vlastitom priznanju, spjevao za samo jednu noć, što je posebno začuđujuće.

Pojašnjavajući motiv sastavljanja djela, on kaže:

*Izaslanik je stigao pun ljubazni i ihsana
iz čuvenog, dalekog Horasana*

Zar u formu riječi može da se stavlja?

Nakon toga autor opsežno raspravlja o značenju riječi kao što su uvojak, lice, mladež ...

Sljedbenik nastavlja s pitanjem:

Kakvo je značenje vina i svijeće?

Kakva je šteta ak' se ko u harabate odmeće?

Šebesteri odgovara:

Ćud, svjetlost i irfan, to su svijeća, vino.

Zar od pogleda naših da to bude skriveno?

Magrebi

Još jedan veoma ugledan pjesnik irfanske provenijencije koji, istina, ne posjeduje maestralnost i domišljatost pjesničke riječi Hafiza, ali koga pojedini istraživači pretpostavljaju Hafizu barem kada je riječ o irfanskim opažanjima duhovnim dostignućima, jeste Magrebi, od koga imamo sačuvan divan poezije.

U svojim ranijim djelima (Uzajamni utjecaji islama i Irana) citirao sam neke njegove stihove. Od mnoštva poezije koja sačinjava njegov divan, ovdje ćemo spomenuti samo nekoliko stihova:

U divanu ovome ako nađeš riječi

što spominju vino, harabat i krčmara

Kumire, zunar kršćanski i križ

maga starog, kršćana, medžusiju i manastir

Vino, svijeću, ljepotice, probdjevane noći

čarobne zvuke barbota, pjesmu pijanca

*Ne ispusti ništa od rečenog, ni dijela,
da bi bio u društvu istini što smjera.*

Šejh Bahai

Pored ovih pjesnika, koji su poznati kao poklonici misticizma, identične riječi nalazimo i kod onih za koje je teško i zamisliti da bi mogli imati takve tendencije. Jedan od očiglednih primjera te grupe je i šejh Bahai, istaknuti pravnik, šejh-ul-islam, vrhovni vjerski autoritet svog vremena. U poeziji koja je ostala iza njega nalazimo mnoštvo termina osobenih islamskom irfanu. Njegova alegorična poezija teško da zaostaje i za velikanima kao što su Hafiz i drugi autori koje smo spomenuli. Primjer za to su njegovi poznati stihovi:

*I srce i vjeru za viđenje jedno dadosmo, i bijasmo radosni
U ljubavnoj igri, zar za srce ima mjesta kajanju i žalosti?*

*Sedždu kumiru činim, za džamijski put ne znam.
Kafir puta ljubavi sam, kakav musliman!*

*Sem Voljenog druga, za drugima srce ne žudi
Za Dženet i hurije, asketo, samo se ti trudi!*

*Askete k'o tebe, vidjeh snene u mejhani
Rekoh: Sretno nek' je, o Armeni muslimani!*

*Dom srca našega, u plemenitosti ti izgradi
Prije nego dođe vrijeme propadanja toj zgradi*

Hafiz – cvijet iz bokora islamskog irfana

Možemo, stoga, zaključiti da je Hafiz bokor iz raskošnog vrta islamskog irfana. Ukoliko islamski irfan zamislimo kao prostrani ružičnjak pun miomirisa, sam Hafiz je bokor za sebe, bokor u vrtu islamskog irfana.

sufizam uopće. Mnogo je istraživao i sakupio mnoštvo informacija, ali, nažalost, ništa od toga nije ispravno razumijevao. Teorija koju on zastupa temelji se na ideji da je islamski irfan u potpunosti zbir neoplatoničkih postulata. Po njemu, irfan se u islamu javio kada se među muslimanima pojavila neoplatonistička filozofija.

“Tesavuf je poprimio takvu formu da je optuživan za herezu, pa je jedan broj prvaka sufizma proganjan, a neki su i ubijeni, što je dovelo do toga da su sufije svoje tajne krili pred nedostojnima, izražavali se alegorično i “uvijeno”, držali su se vanjštine Šerijata, a posebno su nastojali potvrđivati stajališta tesavvufa Kur’anom i hadisima. Pravedno bi bilo istaći da su ovu važnu zadaću dobro obavili, te su postavili takve temelje egzegeze da se tumači Starog zavjeta među filozofima ne mogu porediti s njima.”

Ovakvi stavovi su potpuna besmislica. To da su sufije svoje stavove krili i “uvijeno” predstavljali nije tačno; posebno su rane sufije - dakle oni iz 2., 3. i 4. hidžretskog stoljeća uglavnom raskrivali velove. Kad bi se i radilo o taqiyyi (prikriivanju uvjerenja), opet bi bilo besmisleno da sufije svoje stavove izražavaju kroz ono što je, šerijatski gledano, zabranjeno ili pokuđeno. Gornji citat je zaista besmislen! Tvrđi se da su sufije svoje stavove iznosili alegorično i uvijeno. Kad bi bilo tako, da su oni doista htjeli govoriti uvijeno, izbjegli bi optužbe na svoj račun. Ta oni su otvoreno nastupali tako da su ih optuživali za nevjerovanje ili licemjerje. Kako, uostalom, možemo govoriti o prikriivanju stvarnog uvjerenja ako su ih već ljudi vanjštine mogli prozreti i optužiti za nevjerovanje?! Mogli su se jednostavno koristiti metaforama kojima bi se opravdali među svijetom: mogli su govoriti o abdestu, usulu, tejemumu, sedždi, a pod tim pojmovima podrazumijevati sasvim druge smislove. Mogli su između sebe čuvati znanje šta, ustvari, simbolizira abdest, a šta sedžda u njihovom načinu izražavanja. Međutim, oni se nisu koristili takvim simbolima, već su upotrebljavali terminologiju zbog koje ih je lahko bilo optužiti za nevjerovanje ili licemjerje. Oni pjevaju: *Vjeru i srce daćemo za jedan susret s tobom i odreći ih se...* Zar se za nekog ko kaže da je spreman dati svoju vjeru i odreći je se može reći da govori uvijeno i da se plaši da ga ljudi pogrešno ne shvate?! Tvrđiti takvo što je zaista naivno! Čudi me da je bilo ko u stanju pomisliti nešto takvo!

radi shvatit će samo ljudi koji jesu na tom putu i koji dijele isto iskustvo. Kako bi Rumi rekao, i ptice imaju svoj jezik, ali razumjeti ga može samo onaj ko ga poznaje, a ostalima je uzaludno objašnjavati da taj jezik postoji. Uglavnom, radi se o tome da se smislovi na koje smjeraju sufije ne daju izraziti jezikom, preostaje samo upotreba simbola, a neposredno govorenje o takvim stvarima moglo bi samo odvesti ljude u zabludu. Oni drže da se tim putem ne može kročiti niti koracima racionalnog promišljanja niti pomoću teoretiziranja, koja su, ionako, uvijek plod razuma.

Uostalom, ako neko želi suditi o Hafizu na osnovu njegovog “Divana”, onda u obzir mora uzeti kompletan “Divan” sa svom njegovom poezijom. Ovdje se radi o slučaju nalik onom kakav je kur’anski, jer “neki ajeti Kur’ana objašnjavaju neke druge ajete. Kur’an sam iznosi vlastitu metodologiju:

“On tebi objavljuje Knjigu, u njoj su ajeti jasni, oni su glavnina Knjige, a drugi su manje jasni. Oni čija su srca pokvarena – željni smutnje i svog tumačenja – slijede one što su manje jasni. A tumačenje njihovo zna samo Allah. Oni koji su dobro u nauku upućeni kažu: ‘Mi vjerujemo u njih, sve je od Gospodara našeg!’ A samo razumom obdareni shvaćaju”
(Kur’an, III: 7, prijevod Besima Korkuta)

Kur’an je, dakle, prvi otvorio vrata ovakvog tumačenja. On zagovara tumačenje jednog ajeta kroz analogiju s nekim drugim ajetom, jer svi su oni iz Majke Knjige. Jedan ajet tumači se tako analogno drugom ajetu koji mu je tematski blizak. Inače, ako bismo neke ajete uzimali van konteksta, mogli bismo zaključiti nešto sasvim suprotno od onoga što Kur’an hoće reći. Kad se radi o knjigama od izuzetnog značaja i inače je tako: pogrešno je vaditi neke rečenice iz konteksta pa na osnovu njih davati generalna tumačenja.

Hafiz nam je, također, ponudio ključ za razumijevanje njegove poezije, pružio nam je ključne riječi kojima se želi odrediti, kojima kao da nam hoće reći: “Ja sam taj i taj.” Takve su, recimo, riječi arif i sufija u njegovim stihovima. Istina, on se često i obara na sufije, ali tu se radi o kritiziranju pseudosufija, onih koji za sebe misle da jesu sufije, a, ustvari,

